

ÖZEL EĞİTİM GEREKİNİMLİ BİREYLERİN ÖZELLİKLERİ

Veli Bilinç Yükseltme Çalışmaları

Yayın Sayısı: 2019-01

Rehberlik ve Psikolojik Danışma Hizmetleri Servisi

<http://manisauygulamamerkezi.meb.k12.tr>

753110@meb.k12.tr

+90 236 236 32 73

Kesilmiyor Mah. 5634 Sk. No:2
Yunusemre / MANİSA

Okul Rehberlik ve Psikolojik Danışma Hizmetleri Servisinin 2018-2019 eğitim öğretim yılı yıllık çalışma planı ve sene başı PDRH yürütme komisyonu kararı gereği özel eğitim gereksinimli bireylerin gelişim alanlarına göre özellikleri hakkında velilerin bilgilendirmesi amacıyla bu derleme çalışması hazırlanmıştır.

01

Motor Gelişim

Normal gelişim gösteren çocuklarda, yaşamın ilk iki yılında çocuğun kazandığı hareketler ileride kazanılacak hareket becerilerinin temelini meydana getirmektedir. Normal gelişim içindeki çocuklar doğumdan iki yaşına kadar başını dik tutma, nesnelere uzanma, yakalama, dönme, oturma, emekleme, sıralama ve yürümeyi içeren gelişimsel sırayı izlemektedir. Yaşamın ikinci yılından yedi yaşına kadar olan dönemde ise çocuk, koşma, topu tutma, atma, sıçrama, atlama, yakalama, fırlatma gibi becerileri kazanmaktadır. Bu beceriler tüm çocukların ortak olarak gösterdiği, yaşam için gerekli temel becerilerdir.

Zihinsel engelliliğe sahip çocuklarda tüm diğer gelişim alanlarında olduğu gibi, motor gelişim alanında da yetersizlikler vardır. Motor gelişim fiziksel gelişme ve büyüme ile bağlantılı olarak olgunlaşmaktadır. Zihinsel engelliliği olan çocuklarda genellikle metabolik ve endokrin bozukluklara ya da genetik mutasyonlara bağlı olarak fiziksel büyüme ve gelişme normal akranlarının gerisindedir. Bu durum kaba ve ince motor beceriler ile el-göz koordinasyonunu da etkilemektedir. Zihinsel engelliliği olan çocukların sahip olduğu zayıf kaslar ve gevşek eklemler, yaşamlarının ilk yıllarından başlayarak motor gelişime ait basamaklara ulaşmada gecikmelere neden olmaktadır. Araştırmalarda, zihinsel engelliliği olan çocukların sosyal gelişimindeki yetersizliklerinden dolayı fiziksel aktivitelere katılmada güçlük çektikleri ya da çok az katılabildikleri ve bu durumun da çocukların motor performanslarını olumsuz yönde etkilediği belirtilmektedir.

Zihinsel engelli çocuklar, özellikle yetersizlikleri hafif derecede olanların, normal çocuklara en çok bedensel ve devimsel özelliklerde benzerlik gösterdikleri bilinmektedir. Bununla beraber zihinsel engellilik durumunun daha çok organik nedenlere bağlı olarak meydana geldiği orta ve ağır derecede zihinsel engellilerde bedensel ve duyuşsal engellere, buna bağlı olarak çeşitli devimsel problemlere sıklıkla rastlanmaktadır.

Zihinsel engelliliği olan çocukların motor performansları zihinsel engelliliğin türüne ve derecesine göre de farklılıklar göstermektedir. Zihinsel yetersizliğin düzeyi arttıkça motor beceri alanındaki problemler de artmaktadır. Örneğin, Zuhulin (1974) tarafından yapılan çalışmalarda 6-10 yaş arasındaki Down Sendromlu çocukların motor becerilerinin hem normal çocuklardan hem de benzer zekâ düzeyinde olan ancak Down sendromlu olmayan diğer zihinsel engelli çocuklardan daha yavaş olduğu ortaya çıkmıştır. Down sendromlu çocukların gevşek kas tonusu, kaslarındaki zayıflık ve eklemlerde normalden çok daha fazla esneklik gibi motor gelişimin normal seyirini etkileyen problemleri vardır. Bu problemler Down sendromlu çocukların tüm hareketlerini etkilemekte, normal dışı duruşlar ve yürümede

bozukluklar meydana getirmektedir. İlk yılda motor gelişimleri oldukça yavaş olup ilk yılın sonunda çok seyrek olarak oturmayı başarabilmektedirler. Ayakta durma, sıralama ve yürüme arasında normalden daha uzun bir zaman aralığı bulunmaktadır. Down sendromlu çocukların genellikle 3 yaş civarında yürümeye başladıkları görülür.

Zihinsel engelli çocukların motor gelişim özellikleri şöyledir: Bu çocukların, az troid salgısı kretinizm nedeniyle bedeni gelişmeleri tamamen duraklamış olabilir. Zihinsel engelli çocuklar da dış deformasyonları daha fazladır. Dış düzeninde anormallikler vardır. Dış çürümleri sıklıkla görülür. Bedeni gelişim daha ağırdır. Yaşlılarından daha zayıf ve kuvvetsizdir. Zihinsel engelli çocuklar yaşlılarına karşılaştırıldıklarında daha sık hastalanırlar. Görme işitme gibi ek bedeni yetersizlikler daha sık görülür. Psiko-motor alanlarda da belirli derecede gerilik gösterirler. Büyük ve küçük kaslarını kullanmada güçlük yaşarlar. El göz işbirliği geç ve güç sağlanır. Ritimlere uymada zorlukları çoktur. Ritim hareketlerine alıştırmak, çok alıştırmak yapmak ve olumlu teşvik etmek gereklidir.

02

Zihinsel
Gelişim

Bu çocukların zihinsel gelişimleri bireysel farklılıklar göstermekle birlikte zihinsel süreçler ve işlevlerle ilgili bazı genel özellikleri vardır. Zihinsel engelli kişilerin öğrenmeleri güç ve zaman alıcıdır. Ayrıca bazı kavramları ya da becerileri yetişkinlikte bile tam olarak kazanmaları söz konusu olmayabilir. Hafif bir zihinsel engelliliğe bile sahip olsalar, normal akranlarının seviyesinde öğrenebilmeleri için özel eğitim desteğine ihtiyaç duymaktadırlar. Zihinsel engelli çocukları normallerden ayıran en belirgin özellikleri öğrenme yetenekleridir. Zihinsel engellilerin bir öğrenme görevini yerine getirirken geçtikleri basamaklar normallerden farklı değildir. Sadece bu basamaklardan geç ve güç geçerler.

Zihinsel engelli kişilerin diğer tüm gelişimleri zihinsel durumundan etkilenmektedir. Bu öğrencilerin öğrenme kapasiteleri nasıl öğreneceklerini bilmek yada öğrenme süreçlerinde dikkat, bellek, dil ve genelleme becerileri gibi yeterli veya etkili olabilmek için yeterli değildir. Ancak, uygun şekilde bilgiyi toplama, etiketleme, sınıflama, hatırlama ve kullanma yeteneği sınırlı olabilmektedir. Bu çocuklar soyut terim tanım kavramları, sembolleri ve genellemeleri sağlamada desteğe ihtiyaç duyabilmektedirler. Algıları, kavramaları ve tepkileri basittir. Eşya, olay ve durumları tam kapsayan ayrıntılı algı ve kavramları sağlamada desteğe ihtiyaç duyarlar.

Öğrenme, hatırd tutma ve hatırlama yetenekleri ile ilgilidir. Zihinsel engelli çocuklar, öğrenme ve diğer aktivitelere gerekli zaman dilimi içerisinde dikkatlerini odaklamada yetersiz olabilmektedirler. Dikkat süreleri kısa ve dağınıktır. Bu durum zihinsel yetersizlikler yanında güdülenme eksikliği ile ifade edilmektedir.

Zihinsel engelli çocukların çoğu olumsuz çevre koşullarından gelmektedir. Ailelerin sahip olduğu çocuk sayısı çoktur. Ayrıca ailelerin eğitim düzeyi düşüktür. Bu koşullarda çocuğun öğrenmeye güdülenmesi yeterli değildir. Diğer yandan zihinsel engelli çocukların geçmişte öğrenmeye ilişkin başarısız

yaşantılarının olması öğrenmeye ilişkin tutumlarını olumsuz olarak etkilemektedir. Dikkat sürelerinin kısa ve dağınık olması öğrenme aktivitesi ile ulaşılmaya çalışılan hedefe ulaşılamamasına neden olmaktadır. Özellikle seçici dikkat ile ilgili sorunlarının olması dikkatlerini vermeleri gereken yere değil, yetişkinin davranışlarına odaklanmaları ile kendini göstermektedir.

Ayrıca bu bireylerin, bir işi sürdürme veya yeni materyallere dikkatini kaydırma ile ilgili sorunları bulunabilir. Bu çocukların ilgi süreleri kısadır. Çok ilginç buldukları çalışmalarda dahi kısa bir süre sonra bırakırlar. Bu süre yaş sınıf zekâ ve eğitim seviyesine göre farklılık gösterir. Zaman kavramı saat, gün, hafta, ay ve yılı tanımak, kavramak ileri sınıflarda ancak mümkün olabilir. Geç ve güç gelişen bir kavramdır. Yakın zamanda olanlara ilgi duyarlar. Uzak gelecekle ilgilenmezler. Etkinlik bitiminde kazanacağı bir mükâfat önemli olup, okuma yazma öğrenmek, bir iş sahibi olarak ailenin geçimini sağlamak gibi ileri gelecek onları fazla ilgilendirmez.

Zihinsel engelli çocukların özelliklerinden biri de çalışmalar esnasında çabuk yorulmaları ve etkinlikleri bırakmalarıdır. Sebatsızdırlar. Bu çocukların her etkinlikte yapabileceği yerden başlamak ve ilerletmek son derece önemlidir. Geçmişteki başarısızlıkları onların bir amaca ulaşmak için daha az çaba göstermelerine neden olmaktadır. Etkinliğin başaracağı noktadan başlatılması onun ilk teşebbüsünün başarılı olması çok önemlidir. Başarılı olması kendine güvenini sağlayarak öğrenmeye teşvik eder. Kendilerinden küçüklerle ilişki kurmayı ve oynamayı tercih ederler. Bu çocukların konuşma ilgi zekâ sosyal ve bilgi seviyeleri yaşlılarından yetersiz olduğundan kendi seviyelerinde anlayabileceği takvim yaşları küçük, normal çocuklarla oynar ve arkadaşlık ederler. Seviye farklı olduğu için yaşlılarını tercih etmezler. Uzun ve kısa süreli bellekleri ile ilgili sorunları vardır. Zihinsel engelli çocukların kısa süreli bellekteki sorunlarının kaynağında, uygun öğrenme ya da transfer yöntemlerini kullanmada gösterdikleri yetersizlikler yer almaktadır. Bilgiyi belleklerinde depolamak için mutlaka tekrarlar gereklidir.

Yetersizliğin derecesi arttıkça bellek ile ilgili problemler de artmaktadır. Öğrenme ya da bellekte tutma stratejilerini kendiliğinden kullanmazlar. Bilginin kısa süreli belleğe, kısa süreli bellekten uzun süreli belleğe transferi yavaş olmaktadır. İyice öğrenebilmeleri için aynı uyarıcıları değişik şekil, zaman ve yerlerde vermek gerekir. Zihinsel engelli çocukların çoğunun hatırlamada güçlükleri vardır. Bu güçlük genellikle belirli bir bilgiyi ya da beceriyi hatırlamak için gerekli olan bilgiyi işleme sürecine önem veren kuramsal çerçeve içerisinde ifade edilmektedir. Duyduklarını ve gördüklerini çabuk unuturlar. Bellekleri zayıftır. Zihinsel engellilik gösterenlerin dikkatte, bellekte, dil gelişiminde akademik başarıda devam

eden sorunlar göstermeleri, güdülenme sorunlarını ortaya çıkmasına zemin hazırlar. Yaşanılan uzun süreli başarısızlıklar "öğrenilmiş çaresizlik" geliştirme olasılığını artırmaktadır. Bu açıklamaya göre olaylar kendi kontrolünde değildir. Ne kadar gayretli olursa olsun yine başarısız olacaktır. Özellikle akademik becerilerde, genelleme yapmada ve kazandıkları bilgileri transfer etmede güçlükleri vardır. Yeni durumlara uymada güçlük çekerler. Zihinsel engelli çocuklar, gruplama ve ilişki kurma becerilerinin kullanımında aynı zekâ yaşındaki normal akranlarıyla benzer düzeydedirler ancak her iki yöntemi de normal akranlarına göre daha az kullanmaktadır.

03

Akademik Gelişim

Zeka ve başarı arasındaki yakın ilişki nedeniyle, zihinsel engellilik gösterenlerin akademik alanda yavaş ilerlemeleri olağandır. Üstelik pek çoğu zihinsel düzeylerinden beklenilenin de altında başarı göstermektedirler. Akademik becerileri kazanabilmeleri için normal akranlarından daha fazla çalışmaları ve daha çok alıştırmaları gerekmektedir. Kirk, zihinsel engelli çocukların çoğunluğunu (yaklaşık %80) oluşturan eğitilebilir zihinsel engelli çocukların ortak akademik özelliklerini üç grupta toplamaktadır. Eğitilebilir zihinsel engelli çocuklar 6 yaşında okula başladıklarında henüz okumaya, yazmaya ve aritmetiğe hazır değildirler. Yaklaşık 8 yaşına hatta 11 yaşına değin bu becerileri kazanmaya başlayamazlar. Öğrenmedeki bu gerilik takvim yaşından çok zekâ yaşına bağlıdır. Çocuğun okuldaki gelişim hızı zihinsel gelişim hızıyla karşılaştırılabilir. Bu hız normal çocuğun hızına göre daha yavaştır. Bu nedenle normal çocukların bir yılda tamamladığı

öğretim programını eğitilebilir zihinsel engelli çocuklar aynı süre içerisinde tamamlayamazlar. Zihinsel olgunluklarına ve özel yeteneklerine bağlı olarak okul hayatlarının sonunda ulaşabilecekleri akademik başarı düzeyleri muhtemelen iki ile altıncı sınıf düzeylerinde olmaktadır.

04

Dil
Gelişimi

Araştırmalarda zihinsel engelli çocukların dil gelişimi düzeylerinin zekâ yaşı düzeylerinden daha düşük olduğu bulunmuştur. Zihinsel yetersizlikte en sık görülen dil bozuklukları, gecikmiş dil gelişimi ve sınırlı sözcük dağarcığıdır. Zihinsel engelliğe sahip çocukların alıcı dil düzeyleri, ifade edici dil düzeyinden daha yüksektir. Konuşmaya genellikle akranlarından daha geç başlamakta, yetersizliklerinin derecesine bağlı olarak yavaş ilerlemektedirler. Ses ve artikülasyon bozuklukları normal 23 çocuklardan daha sık görülmektedir. Yaşlıları olan normal çocuklarla anlaşmada zorluk yaşarlar. Kendi seviyelerinde konuşan küçük çocuklarla ilişki

kurarlar ve anlaşılabilirler. Duygu ve düşüncelerini açık ve bağımsız olarak ifade edemezler. Duygu ve düşüncelerini kelimelerle veya kısa cümlelerle belirtirler Bu durum çocuklara kendilerini ifade etme olanaklarının verilmemiş olmasından kaynaklanabilir. Çocuğun sözel iletişim gelişimini destekleyen ve cesaretlendiren ortamlar oluşturmak ve çocuğu cesaretlendirmek gerekmektedir. Genelde zihinsel engel gösterenler, özellikle zihinsel engellilikleri hafif derecede olanlar, dil ve konuşmayı zihinsel engel göstermeyenlerin geçtiği basamaklardan geçerek elde ederler. Fakat bu basamaklardan geçiş hızları yavaştır.

Zihinsel engelli kişilerin sosyal ve kişilik özelliklerinde tipik bazı sorunlar görülebilmektedir. Bu sorunlar kısmen toplumdaki kişilerin bu çocuklara yönelik tutum ve davranışlarıyla, kısmen de çocuğun geçmişte kendisinden beklenen davranışları yerine getirememeleriyle ilişkilidir. Bireyin topluma uyumunda önemli bir nokta olan, sahip olduğu uyumsal davranış repertuarı açısından zihinsel engelliliği olan kişiler yetersizlik göstermektedir. Bu yetersizlikleri bireyin topluma sosyal uyumunu güçleştirmekte, gerekli eğitsel ve psikolojik önlemler alınmadığı takdirde imkânsız hale getirmektedir.

Garfield (1963), zihinsel engelli olan kişilerin toplumda daha sıklıkla itici, reddedici tutumlarla karşılaştıklarını, daha sıklıkla kötü muamele gördüklerini ve daha sıklıkla başarısız olduklarını ve tüm bu tehdit unsurlarının sonucu olarak bu çocuklarda duygusal bozukluklara daha yüksek oranda rastlandığını açıklamaktadır. Zihinsel engelli olan kişi olumsuz geçmiş yaşantıları ve sınırlı zihinsel kapasiteleri nedeniyle kaygı ve engellenmişlik duygularını daha yoğun yaşayabilmektedir.

Zihinsel engelli çocukların sosyal ve duygusal özellikleri; kendilerinden yaşça küçük olanlarla ilişki kurarlar, yakın çevresindekilerle kolayca dostluk kuramazlar kursalar bile dostluklarını uzun süre devam ettiremezler, yakın menfaatler ortadan kalkınca dostlukları sona erer, kolayca küser ve dostluklarını sona erdirirler, yalnızlığı tercih etme eğilimleri vardır, sosyal ilişkilerinde grupta daima başkalarına tabi olma eğilimleri vardır, oyun ve toplum kurallarına uymakta zorluk çekerler, kuralları güç oyunlara ve sosyal etkinliklere katılmak istemezler, fiziki görünüşlerinde ve giyim ve kuşamlarında

05

Sosyal & Duygusal Gelişim

değişiklik gösterirler, giydiklerini uygun şekilde giyemez, kendilerine yakıştıramazlar, oturuşlarında, yürüyüşlerinde, giyimlerinde, fiziki görünüşlerinde rehberlik ve desteğe ihtiyaç duyarlar, nezaket ve görgü kurallarına uymada desteğe ihtiyaçları vardır, sosyal durumlara kendi kendilerine uymada zorluk çekerler, uyum sağlayacak uygun çözüm yolları bulamazlar, bol bol sosyal yaşantılar sağlamak uyumu zor durumların zihinsel engelliye göre basitleştirilmesi uyumu artırıcı bir tedbir olabilir, sosyal etkinliklere karşı ilgileri azdır, çok az sayıda sosyal etkinliklere katılırlar, sosyal ilişkilerde bencildirler, sosyal ilişkilerinde kendilerini grupta kabul ettirebilecek becerileri azdır.

06

Cinsel Gelişim

Cinsellik canlının yaşamının başlangıcından ölümüne dek vardır ve özellikle de erinlik yıllarında kişinin yaşamında büyük rol oynar. Erinlik, ergenliğin başlangıç evresi olan en hızlı ve yoğun bedensel ve cinsel değişimlerin yer aldığı, davranış bunalımlarının en yoğun olduğu bir evredir.

Engellilerin normal zekalı bireylerden daha az mı yoksa daha çok mu cinsel dürtülere sahip olması konusunda hiçbir ipucunun olmadığı, ama engelli insanların normal insanlarla aynı cinsel güdüler ve ihtiyaçlar zincirine sahip olduklarını, fiziksel gelişme normal olduğunda cinsel gelişimin zeka gelişiminden daha kronolojik bir düzeni takip ettiği belirtilmiştir.

Araştırmalar, hafif derecedeki engellilerin psikososyal-cinsel davranışlarının normal insanlara benzediğini, normal insanlarla aynı şekilde cinsel dürtülerini kontrol edebileceklerini, orta derecedeki engellilerin biraz yardıma ihtiyaçları olduğunu, bazı durumlarda ikincil cinsel karakteristiklerinin gecikmiş olabileceğini, ağır derecedeki engellilerin genelde cinsel dürtülerini çok az kontrol edebildiklerini ve psikososyal-cinsel gelişimlerinin eksik kaldığını, toplumsal kuralları kavramakta ve uygun davranışlar geliştirmekte sıkıntı çektiklerini ortaya koymuştur

Araştırma sonuçlarına göre, zihinsel engellilerin beceri istemeyen ya da yarı beceri isteyen iş ya da mesleklerde başarılı olmakta, herhangi bir işte başarısız olmaları, genellikle o işin gereğini yerine getirmedeki yetersizliklerinden çok, kişilik ve sosyal uyum özellikleriyle ilişkili olmaktadır. Zihinsel engelli çocukların bir iş ya da meslek edinme ve bu mesleği başarıyla sürdürme özellikleri, aynı zamanda toplumun bu çocuklara yönelik tutum ve davranışlarıyla da ilişkilidir.

Genellikle gelişmiş ülkelerde insanlar bu çocukların özel gereksinimlerine daha duyarlı olmakla birlikte, otomasyonun hızla gelişmesi ve yaygınlaşması, zihinsel engelli çocukların yapabilecekleri fazla bir beceri istemeyen ya da yarı beceri isteyen işleri gün geçtikçe azaltmaktadır. Diğer ülkelerde ise zihinsel engelli çocuklar işe alınmada son, işten çıkarılmada ise ilk olmaktadır. Çalışılan iş ya da meslekler genellikle oto tamirciliği, berber çıraklığı, garsonluk gibi yarı beceri isteyen işlerdir. Bütün bu açıklamalar hafif derecede zihinsel engellileri kapsamaktadır.

Orta ve ağır derecede zihinsel engellilerin bir iş ya da meslek edinmeleri hafif derecede zihinsel engellilerden çok daha güç olmaktadır. Bu çocuklar için korumalı iş yeri uygulamaları yaygındır. Zihinsel engelli çocuklar burada başkalarının rehberliği ve denetimi altında çalışmaktadırlar.

Zihinsel engelli çocuklar birçok işi yapabilir ve meslek sahibi olabilirler. Bu çocukların bir etkinliği, bir işi tümü ile öğrenebilmeleri için işin basit parçalara ayrılmasını gerekmektedir. Öğrenim hızları yavaştır. Zihinsel engelli çocuklar monoton işleri yapmaktan hoşlanırlar. Kendilerine öğretilen işleri hileye sapsadan yaparlar. Çünkü davranışları alışkanlıkları tarafından yönetilir. Monoton işlerde başarı

07

Mesleki Uyum

gösterirler. İş tam zamanında gelir ve tam zamanında ayrılırlar. İş ve işyerindeki kurallara uyarlar. Meslek alanlarında iyi eğitilebilirler. İşin gereklerine göre eğitebilirler işine ve mesleğine karşı sadakatle çalışırlar. İyi iş ve çalışma alışkanlıkları kazanırlar. İşverenin, kontrol edenin istikrarlı isteklerine uygun davranışlar gösterirler. Daha da başarılı olmak için gayret gösterirler. Bu çocuklar bedenen çalışarak bir şey yapmaktan bir eser oluşturmaktan hoşlanırlar. Yavaş düşünürler, kavrarlar. Sözel açıklamalar onlar için anlamsızdır. İş uygulayarak göstermek, uygulatarak öğretilmesini gerektirir. Alışkanlık haline gelinceye kadar aralıklı tekrarı gerekir. İşe başlatılmaları çok zaman alarak sabır gerektirir. Başkalarının hemen yakaladığı ve anlatılmadan kendiliklerinden kavradıklarını bu çocuklara basit yollarla anlatmak gerekir. Her unsur tek tek açıklanmalı istenilen somut olarak gösterilmelidir. Bu çocuklar başarısızlığa düştüklerinde kendilerine olan güvenini kaybederler. Etkinliklerin seçilmesi ve alıştırmaların yapılmasında uyanık olmak, çocuğun hangi işte hangi seviyede başarılı olacağını kestirmek gerekir.

Kaynak

Okul Rehberlik ve Psikolojik Danışma Hizmetleri Servisi tarafından çeşitli web sayfalarından ve alanyazın kitaplarından faydalanılarak hazırlanmıştır.

Mart 2019

<http://ogretmensukranbilginer2.meb.k12.tr>

<http://manisaisuygulamamerkezi.meb.k12.tr>

<http://moemem.meb.k12.tr>

İLETİŞİM

Keçiliköy Mah. 5634 Sk. No:2
Yunusemre / MANİSA

+90 236 236 32 73